

آرایه‌های ادبی و قالب‌های شعری

مؤلف: غلام رضا یزدانی

انتشارات خورشید خون

فهرست مطالب

۱	فصل ۱ آشنایی با چند اصطلاح
۳	پرسش‌های چهار گزینه‌ای
۳	پاسخ پرسش‌های چهار گزینه‌ای
۵	فصل ۲ قالب‌های شعری
۵	قصیده
۷	غزل
۸	قطعه
۱۰	مثنوی
۱۱	رباعی
۱۲	دوبیتی
۱۳	چهارپاره
۱۳	مسمط
۱۵	مستزاد
۱۶	ترجیع‌بند
۱۷	ترکیب‌بند
۱۸	شعر نو (نیمایی)
۲۳	فصل ۳ بیان
۲۳	تشبیه
۳۸	استعاره
۴۹	تشخیص
۵۵	مجاز
۶۴	کنایه

۷۳

فصل ۴ بدیع لفظی

۷۳

سجع

۸۱

موازنه و ترصیع

۸۸

جناس

۱۰۲

تکرار و تصدیر

۱۰۷

فصل ۵ بدیع معنوی

۱۰۷

تلمیح و تضمین

۱۱۷

اغراق

۱۲۶

تضاد و تناقض

۱۳۷

مراعات نظیر (تناسب)

۱۴۳

ایهام و ایهام تناسب

۱۵۸

حسن تعلیل

۱۶۷

حسن آمیزی

۱۷۴

اسلوب معادله

۱۸۳

لف و نشر

۱۹۱

فصل ۶ پرسش‌های چهارگزینه‌ای ترکیبی

آشنایی با چند اصطلاح

• **تعریف بیت** حداقل شعر را یک بیت می‌گویند. هر بیت دارای دو مصراع است.

✓ **نکته‌ی ۱.** اگر شاعر تمام مقصود خود را در یک بیت گفته باشد، آن را بیت «فرد» یا «مفرد» می‌گویند.

مانند: «جایی نرسد کس به توانایی خویش الا تو چراغ رحمتش داری پیش»

• **تعریف مصراع / مصرع** در لغت به معنی **لنگه‌ی در** است و در اصطلاح **نصف بیت** را «مصراع» گویند.

• **قافیه** کلمات نامکرر در پایان ابیات که یک یا چند حرف آخرشان همانند است.

✓ **نکته‌ی ۲.** در قافیه، **حداقل ۲ واج** (یک صامت و یک مصوت) باید یکسان باشند. مانند: وطن با چمن ← واج (مصوت) **ـَ** + واج (صامت) **ن**

✓ **نکته‌ی ۳.** مصوت بلند «آ» و «او» به تنهایی می‌توانند **قافیه** قرار بگیرند.

• **تعریف ردیف** کلمه یا کلماتی که پس از قافیه **عیناً تکرار** می‌شوند، ردیف می‌گویند.

ز دانش دل پیر **برنا** بود
قافیه ردیف

توانا بود هر که **دانا** بود
قافیه ردیف

مثال ۱

✓ **نکته‌ی ۴.** وجود قافیه در شعر الزامی است ولی ردیف اختیاری است. پس اگر بیت، ردیف نداشته باشد آخرین کلمه قافیه است.

✓ **نکته‌ی ۵.** دو واژه زمانی ردیف هستند که هم لفظ آن‌ها یکسان باشد هم معنای آن‌ها در غیر این صورت (اگر معنی متفاوت باشد) قافیه است که آرایه‌ی جناس تام نیز گفته می‌شود.

- **بیت مُردَف** بیتی که دارای ردیف باشد، بیت «مردَف» می‌گویند.
- **بیت مُصرَع** بیتی که هر دو مصراع آن قافیه داشته باشد «مصرَع» نام دارد.
- **بیت مُقَفّا** بیتی که تنها یک مصراع آن قافیه داشته باشد «مُقَفّا» خوانده می‌شود.
- **مَطْلَع** بیت اول غزل و قصیده را «مطلع» می‌نامند و شرط است که «مطلع» مُصرَع باشد.
- **مَقْطَع** بیت آخر غزل و قصیده را «مقطع» گویند، که معمولاً شاعر، نام شعری «تَخْلُص» خود را در آن بیان می‌کند.
- **وزن** آهنگ خاصی را که در هر یک از مصراع‌ها می‌شنویم همان «وزن شعر» است. که این وزن تابع نظمی است که در چگونگی قرار گرفتن کلمات آن مصراع وجود دارد.

✓ **نکته‌ی ۶.** اگر تعداد هجاهای واژه‌ها با هم برابر باشد آن واژه‌ها را هم‌وزن می‌گویند.

هجاهای زبان فارسی از نظر امتداد به سه دسته تقسیم می‌شوند:

۱. **هجاهای کوتاه:** صامت + مصوت کوتاه مانند: تو (ت) / که (ک) / به (ب)

۲. **هجاهای بلند:** که دو گونه است:

الف) صامت + مصوت کوتاه + صامت: دَر - پَر - گِل

ب) صامت + مصوت بلند مانند: تا - رو - سی

۳. **صامت کشیده:** که آن نیز دو نوع است:

الف) صامت + مصوت کوتاه + دو صامت یا بیش‌تر مانند: سَرَد / کُشت / مَرگ

ب) صامت + مصوت بلند + یک یا چند صامت مانند: بار / ساخت / تاب

✓ **نکته‌ی ۷.** علامت‌های هجاهای یاد شده عبارتند از:

هجای کوتاه = (U) هجای بلند = (-) هجای کشیده = (U-)

توجه! **شناخت وزن و هجا** در فهم بعضی از آرایه‌ها مانند: جناس، سجع، موازنه ترصیع و هم‌چنین در تفاوت «دو بیتی» و «رباعی» کمک می‌کند.

* وزن، اصلی‌ترین عامل موسیقی شعر است.

پرسش‌های چهارگزینه‌ای

۱ کدام بیت «ردیف» ندارد؟

(۱) دلارام در بر، دلارام جوی	لب از تشنگی خشک بر طرف جوی
(۲) نه اندیشه از کس که رسوا شوی	نه قوت که یک دم شکیبای شوی
(۳) تو گویی به چشم اندرش منزل است	و گر دیده بر هم نهی در دل است
(۴) به سودای جانان ز جان مشغول	به ذکر حبیب از جهان مشغول

۲ کدام گزینه، یک هجای کشیده نیست؟

- (۱) گل (۲) لعل (۳) کار (۴) آب

((آزمایشی سنجش - انسانی - ۸۱))

۳ کلمه‌ی «من» در کدام گزینه، قافیه است؟

(۱) ای دریغامرغ خوش آواز من	ای دریغا همدم و همراز من
(۲) خود بدیدید ای خسیسان زمن	که شما بودید افسانه نه من
(۳) ای دریغامرغ خوش الحان من	راح روح و روضه و ریحان من
(۴) طوطی من مرغ زیر کسار من	ترجمان فکرت و اسرار من

((دراسری - تجربی - ۷۲))

۴ «ی» در کدام کلمه، صامت است؟

- (۱) شاید (۲) دوید (۳) نیست (۴) آمدی

((آزمایشی سنجش - انسانی - ۸۱))

پاسخ پرسش‌های چهارگزینه‌ای

۱ گزینه‌ی «۱» صحیح است.

در این بیت واژه‌های **جوی** در پایان دو مصراع **قافیه** و **جناس تام** هستند. **جوی** (در مصراع اول) به معنی: **جوینده** و در مصراع دوم به معنی: **جویبار** است. پس این بیت **ردیف** ندارد.

گزینه‌ی ۲: **شوی** و **شوی** گزینه‌ی ۳: **است** و **است** گزینه‌ی ۴: **مشتغل** و **مشتغل**

۲

گزینه‌ی «۱» صحیح است.

گُل: صامت گ + مصوت کوتاه ُ + صامت ل ← هجای بلند
 لعل: صامت ل + مصوت کوتاه َ + صامت ع + صامت ل ← هجای کشیده
 کار: صامت ک + مصوت بلند ا + صامت ر ← هجای کشیده
 آب: صامت ء + مصوت بلند ا + صامت ب ← هجای کشیده

* مصوت بلند دو برابر مصوت کوتاه است. (مصوت کوتاه ۱ واج، مصوت بلند ۲ واج)

۳

گزینه‌ی «۲» صحیح است.

در بیت دوم ردیف به کار نرفته است و واژه‌های من قافیه هستند.
 من در مصراع اول زمن (زمان‌ها) ولی در مصراع دوم ضمیر است.
 در بقیه‌ی بیت‌ها من، ردیف است و واژه‌های قافیه عبارتند از:
 آواز و همراز / الحان و ریحان / زیرکسار و اسرار

۴

گزینه‌ی «۳» صحیح است.

«ی» اگر صدای «ای» بدهد مصوت بلند است، در غیر این صورت صامت است.